

*Rights of the Child
Права на детето*

ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В ДЕЛОТО НА ИРЕНА СЕНДЛЕРОВА

Адам Солак

Академия по специална педагогика „Мария Гжегожевска“ – Варшава (Полша)

Резюме. Статията засяга отделни права на детето в делото на Ирена Сендлерова. Авторът се спира особено на правото на детето на живот, правото на свобода и любов. Статията съдържа елементи от личното послание на Педагога на Добротата – Ирена Сендлерова.

Keywords: children's rights; right of the child to life; right of the child to freedom and love

*Не правете от мене героиня. Правех само това,
което всеки трябва да прави.
Докато съм жива, докато имам сили,
винаги ще повтарям,
че най-важното нещо на света и в живота е Доброто.
Ирена Сендлерова*

В етиката на педагога – за разлика от правото – аподиктичното „трябва“ по-често съпътства това, което е уникално, отколкото това, което е повторяемо. Тук става въпрос не само за това, че трябва да се направи нещо, което всички винаги правят, колкото до това да се подеме нещо, което трябва да бъде подето тук и сега и което аз трябва да подема, защото, ако аз не го подема, вината ще ме застигне.

Отец Юзеф Тишнер

1. Да свържеш мъдростта на миналото с настоящето за доброто на бъдещето

В писмото *Juvenus patris* Йоан Павел II призовава „да свържем трайните ценности на Традицията с новите решения, за да можем творчески да се справим с важните потребности и проблеми (...), предлагайки ново възпитание, което е едновременно и творческо, и вярно“⁽¹⁾.

Традицията е носител на много добри възпитателни идеи, зад които се крият имената на великолепни педагози, като се започне от Учителя от Назарет – Исус, Януш Корчак, Мария Гжегожевска и други и се стигне в съвременността до Педагога, Верен на Човека – Ирена Сендлерова. Нейният живот и делото в името на децата са императив за тезата, която казва, че няма ново, мъдро и от сърце възпитание без правилен прочит на правата на детето.

В областта на възпитанието съществуват много системи на зависимост. В съвременния свят в цялата система на възпитанието, преди всичко училищното, настъпи едностранно развитие в посока на самото образование. Това е безкрайно опасно в процеса на холистичното възпитание, тъй като самото образование не е гаранция за възпитаването на благороден и почтен човек. При такава система човекът остава скрит. Това може да се нарече алиенация на възпитанието, която води до привикване на възпитаника да бъде пасивен, а после лесно да бъде манипулиран и накрая да изгуби своята идентичност, защото се учи да живее, като своеобразно манипулира самия себе си, а по-нататък бива манипулиран от другите хора. Това слага отпечатък върху по-нататъшния му живот извън стените на училището, върху професионалния, обществения и културния му живот, а също и върху политическия живот. Във всичко това индиректно се отразява систематичната резигнация от здравата амбиция, каквато е амбицията да бъдеш човек.

В същността на възпитанието правата на детето са съзидателната сила на възпитанието на човека в човечност. Приема се принципът, че пътят на творческото възпитание, където правата на детето са неговият съзидателен дух, е човекът, самият той за неговите възпитаници. Няма друг път! Защо настоящата статия започва с мисълта на Ирена Сендлерова и отец Юзеф Тишнер? Отговорът е прост: трябва да се отчитат знаците на времето, а освен това двамата в своите мисли и действия, макар и да не са се познавали непосредствено, имат много общо на основата на правенето на Добро „тук и сега, за да не ни стигне наказание“. Няма етос във възпитанието за правата на детето. Правата на детето това е насочване на човешкото „Аз“ в посока „за“. Правата на детето се отнасят до човека в целия спектър на неговия живот, в това число и във възпитанието.

Във възпитанието съществуват и пътища, и безпътие. Възпитателят върви в правилната посока, когато притежава изградена структура на своята личност, освобождаваща и умножаваща доброто на отделната личност и обществото, като цяло. Макар и да не е имала висше педагогическо образование и да е била медицинска сестра, Ирена Сендлерова е била Добър Педагог, което е резултат от нейното мъдро отчитане „тук и сега“ на потребностите на децата в гетото и извън него. Спасявала ги е безусловно, без да мисли за собствения си живот, само и само да може да даде възможност за живот на еврейските деца и да запази своята човечност.

Безпътницата във възпитанието или пътищата без посока поставя възпитателя в спираща, задържаща позиция, не му позволява да извади доброто от себе си и от другите, спира, възпрепятства изграждането на зрели човешки личности. Диалогът с делото на живота и със записаните бележки на Ирена Сендлерова, Педагога без граници от гледна точка на произход, религия и народност, представлява стимул да направиш възпитанието в духа на правата на детето да не бъде маргинална обществена категория, а да се превърне в непрекъсната актуална действителност.

Идеята на Сендлерова се вписва мощно в Декларацията за независимост на Съединените американски щати, където четем: „Признавам за действителна истина, че всички хора са създадени равни, че всеки е създаден от Твореца с неоспорими права, към които се отнасят: правото на живот, правото на свобода и стремежът към щастие“⁽²⁾.

Правото за живот на Сендлерова

Животът и дейността на Ирена Сендлерова са една Голяма Книга за правата на децата. Спасяването на около 2500 еврейски деца и на тези, които не е могла да спаси, е един силен вик към света, че децата имат правото на живот. Тук се вижда философията на Роман Ингарден³⁾, която предоставя възможност да се замислиш над самия човек и неговия свят, или говорейки с езика на педагогиката – над предмета на възпитание и средата, в която се осъществява нееднократно процесът на спасяване на човека от злото и престъпленията на този свят. Забелязвам, че в делото на Сендлерова, и за пишещия тези редове това е изключително вдъхновяващо, за да може да съхрани своята човечност, човек трябва винаги да е готов да „прекрати животинския свят“ не толкова „с мисъл“, колкото с действие за чуждото добро и чуждото щастие, което действие стига дори до отдаването на собствения живот за друг човек – дори бил той и чужд. Разглеждайки делото на Ирена Сендлерова, се замисляме над самата същност на процеса на възпитанието и откриваме отново, че опитният, добрият и знаещ педагог трябва винаги да има едно наум, че „трябва да дадеш живота си“, за да може възпитателната работа да даде резултати.

Сендлерова се изправя срещу проблема на широко разбраната отговорност по отношение живота на другите. Тя издържа своя изпит на сто процента, освен това даде материал за размисъл, жизнени взаимоотношения и отговорност. Отговорността е ключът за недрата на бита на човека, който желае да живее и да бъде съхранен от ширещото се зло и войните. Въз основа на съвсем прости асоциации можем веднага да зададем въпроса не е ли също така, а може би и преди всичко, ключ към разрешаването на възвишеното право на живот. Тази тема е основно изследване за съвременната етика, в смисъл на индивидуална и обществена категория.

Припомняйки си известната теория за „причастието“ или участието на „Аз“ в „Ти“, със своята дейност за спасяването на децата Сендлерова насочва вниманието върху важността на откритостта на другия човек, на неговата ситуация, проблеми, целостта на екзистенцията. Това също така е случай да си дадем сметка, че основната субстанция за обединението на всички възпитателни нива е верността.

Всъщност всеки човек, а следователно и всеки педагог, е изложен на това, че спрямо „ти“ ще придобива различни пози и маски и по този начин ще излага възпитателния „сюз“ „аз – ти“ на разпадане или на цялостен разпад. Тук съществено е самото понятие за дара да бъдеш човек. Сендлерова никога не е слагала „маска“, а винаги е била „себе си“, т.е. отговорен и добър човек, отговорен за своя живот и този на другите. Колко изразително показват тази действителност думите на защитника на правата на детето, благодарение на когото имаме настоящата 2018 година като Година на Ирена Сендлерова, когато на 11 май 2018 година във Ванкувър каза, че именно Тя „в своето послание, в своите молби е толкова истинска, истинска в своята човечност, в своето благоприличие, геройство, макар сама нееднократно да е казвала: „Не правете от мене никаква героиня. Правех само това, което всеки трябва да направи“. Когато след тези думи попитах дали наистина всеки прави така, свеждаше поглед и на лицето ѝ се появяваше руменина. Беше скромна. Тиха, много умна и с ясно съзнание, ориентирана в настоящата обществена ситуация до последните си дни. Оценяваше сурово: „А какво казва светът за това? Великите сили? Светът мълчеше! А понякога мълчанието означава позволение за това, което става“. Ирена Сендлерова винаги имаше готовност за себеотдаване на това, което служи на човешкия живот. За съвременните хора това е импулс; само човек с прекрасен живот, като живота и делото на Сендлерова, може изцяло и всеотдайно да служи на „другия“, само животът за другите, живян с отговорност, със сърце, с ангажираност, има шанс да даде плодове.

Ирена Сендлерова припомня тук темата за философската „епифания на лицето“ и чувството за срам. Показа ни лицето на истинския човек, без ретуша на лъжата. Както по-горе беше написано, Марек Михалак говори за „руменията“ на лицето на Сендлерова, когато светът мълчеше за мъките на децата. Искам да попитам дали понякога това не е била руменина от срам, разбираан както е при Sartre и Levinas. При първия срамът е вид отбрана пред реализирането, а у Levinas пък срамът е знак за свобода. Сендлерова е Знак, че трябва да се срамуваме, че в съвременността се опитваме по всякакъв начин детето да бъде превърнато в предмет, да му се отнеме свободата. Някое дете не може да бъде превърнато в предмет. Много е важно обаче педагогическият срам да е срам, свързан със свободата в човека. Само свободният човек в цялата си същност, въпреки външните принуди, може да брани живота на децата в

различни ситуации, които ни диктуват времето и различните идеологически, стопански и глобалистични промени.

Посланието на Ирена Сендлерова относно правото на детето на живот е толкова лесно за разбиране и задълбочено мериторично, че трябва всеки така да работи в името на децата, за да не се срамува педагогът не само пред децата, но също и пред самия себе си, пред своята съвест, пред чувството за собствено достойнство, пред отговорността за своята работа.

Правото на детето на живот е правото на детето на живот без насилие. Еврейските деца през войната са били бити и тероризирани от палачите. Сендлерова ги е спасявала от ръцете на чудовището благодарение на своята организаторска гениалност и смелостта си. По какъв начин нейната дейност се вписва в реализирането на петата от десетте божии заповеди, която свързва юдаистичната традиция с християнската: „Не убивай“. Тълкувайки това позитивно: позволи на детето да живее без бой, без насилие, без войни. Особено важни са тези разбирания на Ирена Сендлерова, в които тя засяга много болезнена, но колко важна реалност в човешкия живот – насилието, упражнявано върху детето от другите хора. Именно това насилие тя е изпитала на собствения си гръб непосредствено и го е срещнала у децата. Всъщност, преминавайки през насилието, човек показва какъв е в действителност, а в моментите на болка, която сякаш не му позволява да бъде човек, по много показателен начин се обажда гласът на неговата съвест, казвайки му „да спасим човека, да спасим всяко дете“.

Йоан Павел II, оценявайки живота на Сендлерова, живота на спасяващата живота на децата, в свое писмо, изпратено до нея през 2003 година, пише: „Разбрах за присъдената Ви награда на името на Ян Карски „За смелост и Сърце“. Моля да приемете моите сърдечни поздравления и израз на признание за необикновено смелата Ви дейност по време на окупацията, когато, без да мислите за собствената си безопасност, Вие сте спасили много деца от унищожение и сте се притичвали, оказвайки хуманитарна помощ на нуждаещите се от духовна и материална подкрепа. Сама изпитала физическите мъчения и духовните издевателства, не сте се поколебали и сте продължили самоотвержено да служите на ближните, сътрудничейки в създаването на домове за децата и старите хора. Нека Господ Бог със своята доброта да Ви възнагради за тези Ваши действия на доброта към другите с особена милост и благословение...“⁽⁴⁾.

Съвременният характер на идеите на Сендлерова е повик за истинска доброта в многоликата служба в името на децата на нашето време. Достоверността, която е „златната среда“ между фарисейството и красивите думи. Първото е практика на добрите постъпки, но от зли, жалки интенции, а второто означава добри интенции със слаба ангажираност в добрите дела за реализиране на правата на детето.

Правото на децата на свобода и щастие

Трябва да поставим поредната теза: Ирена Сендлерова е спасявала еврейските деца в името на правото на детето на свобода. Свободата съществува в самата природа на човека. Човечността може да се изрази и да съществува, да се осъществява благодарение на свободата.

В света на насилието Сендлерова, оставайки вътрешно свободна в своята човечност, борейки се за живота на децата, се бори едновременно и за тяхното освобождаване от хора, потиснати от егоизма, ненавистта и надутоост да управляват света. Борила се е и е давала свобода на еврейските деца. Свободата се осъществява чрез ангажираност в любовта към човека като човек. Няма свобода без детската любов. Сендлерова показва на съвременността какво е детската любов. Тя е служене на детето. Така както човечеството се афишира благодарение на свободата, така и афирмацията на свободата е любовта на детето. Трагизмът на войната показва до какво води зле разбираната свобода и зле разбираната любов. Там, където свободата и любовта са окъсани от субективизъм, там другият човек бива одиран от достойнството и което следва от това, на него се гледа като на вещ, с която може да се прави всичко, каквото си поискаш, включително и да го унищожаш. Човек, който ограничава свободата на другите, никога не е бил и не може да бъде свободен, никога не е схващал обективното разбиране на любовта. Така както човечеството се утвърждава благодарение на свободата, така утвърждаването на свободата е детската любов. Трагизмът на войната показва до какво водят зле разбираната свобода и зле разбираната любов. Където свободата и любовта са лишени от субективизъм, там другият човек се лишава от достойнство и което следва от това, се гледа на него като на вещ, с която може да се прави каквото си поискаш, в това число и да го унищожаш. Човек, който ограничава свободата на другите, никога сам не е бил и не е свободен, никога не е разбирал обективното разбиране на любовта.

Ирена Сендлерова, вътрешно свободна в един несвободен свят, изпълнена от любов към децата, е търсела начин как да им даде свобода, измъквайки ги от ръцете на враговете на свободата. Вътрешната свобода, изпълнена с любов, се изпълвала с креативност при даването на свобода на еврейските деца. Дейността на Сендлерова в спасяването на децата и грижата ѝ за тях говори, че свободата е за любовта, чрез която човек участва в доброто. Еврейските деца са ставали свободни именно чрез любовта на Сендлерова. Нейният живот ни показва какво представлява „безкористният дар от себе си“ за благо на децата. Със сигурност се е превърнала в добро за другия човек. Тя използва своята вътрешна свобода, направи от собствената си личност, от себе си подарък за децата. Тези спасени деца, децата на Сендлерова, са спасен дар за света, за да може човекът да бъде

дар за човека. Действията на Сендлерова показват какво е свободната любов. Това е именно тази, която служи, спасява деца, забравя за себе си и е готова за благородството да им се отдаде. Само човек, освободен до степен на истинска свобода, може да осъзнае, че не е свързан външно, а вътрешно чрез любовта. Човек е истински свободен единствено чрез любовта на детето и в любовта на детето.

Сендлерова мечтаеше за свобода за всяко дете. Болеше я, че не е могла да спаси всички деца от гетото. Това желание произтичаше от това, достойнството на всяко дете. В каква хармония звучи това с Общата декларация за правата на човека! Този документ потвърждава, че *всички хора се раждат свободни и равни в своето достойнство и в своите права. Те са надарени с разум и съзнание и трябва да се отнасят към другите като към братя. В тази връзка, никой не може да бъде оставен в състояние на робство* (чл. 4). Делото по спасяването на живота на децата от Ирена Сендлерова се вписва със златни букви в науката за изучаване на Катехизиса на Католическата църква, където четем: *свободата се осъществява в отношенията между хората. Всяко човешко същество, сътворено от Бога, има природното право да бъде признато за свободно и отговорно същество. Всички са задължени да се отнасят с уважение към всеки. Правото да бъдеш свободен е неразривно свързано с изискването за достойнството на човешката личност* (Катехизис на Католическата църква, № 1738).

Личен прочит на Сендлерова

Ирена Сендлерова виждаше във всяко дете преди всичко цялостна стойностна личност – човек, който е дар от Бога. Нейните думи и действия трябва да се отнесат към философията на универсалнорелигиозния персонализъм. Тя е известен и уважаван като морален авторитет човек в света. Нейните думи и живот са документиране на истината, че човекът стои в центъра на всички интереси. За този човек, за правото му на достоен живот по време на война и в свобода. Колко е лесно това разбиране за Нея, като Кавалер на Ордена на усмивката, и за друг Кавалер на Ордена на усмивката – на Йоан Павел II, който в Апостолската адхортация *Familialis consortio* повтаря думите, казани на Общото събрание на Обединените нации през 1979 година: „Бих искал (...) да изразя тази радост, която за всеки от нас представляват децата, пролетта на живота, бъдещето на всяка днешна родина. Никоя страна на света, никоя политическа система не може да мисли за бъдещето си освен чрез визията на тези нови поколения, които ще приемат от своите родители многообразното наследство от стойности, задачи и стремления както на собствения си народ, така и на цялото човешко семейство.

Грижата за детето, още преди неговото раждане, от първия миг на зачеването, а след това в годините на детството и юношеството, е първият и

основен критерий за отношение на човека към човека. И затова какво повече може да се пожелае на всеки народ и на цялото човечество, на всички деца по света, ако не онова по-хубаво бъдеще, в което зачитането и уважаването на правата на човека ще стане истинска реалност за идващата 2000 година⁽⁵⁾.

Грижата за детето, което е пълноправно човешко същество, принадлежи към същността на „посланичеството“ на Сендлерова и представлява нейна характерна черта. Зачитайки се в посланието на Сендлерова и на Йоан Павел II, отнасящо се до правата на детето, се осмелявам да твърдя, че двамата са големи застъпници на правата на детето. Основна истина за всяко дете е това, че от самото начало на съществуването си, т.е. от зачеването си, то представлява личност, а след това и същество, имащо безусловното достойнство на човек. Детето е нещо безценно, нещо, което не може да бъде притежавано, а единствено може да бъде обичано. Личното достойнство на детето е независимо от фазата му на развитие, произхода или религиозната принадлежност. Именно затова първото право на всяко дете е правото му на живот и правото да бъде прието с любов от родителите и от другите близки хора. Никой няма право да убива дете.

Правото на детето на живот и на любов е като две страни на едно и също право, защото детето не е способно да живее и да се развива без любов. Дори за възрастните хора се оказва, че животът без любов е форма на агония, на умиране в него на това, което е най-красиво и най-радостно в човека. Още повече това важи за децата. Правото на детето на живот и на това да бъде обичано, са почти синоними. Дете, което не е защитено от любовта, е застрашено от различни външни фактори.

Горният материал няма претенциите за пълен преглед на споменатата дейност за правата на детето, разбирана от Ирена Сендлерова. Той представлява единствено задълбочен заместител на нейния поглед. Струва си да си зададем въпроса: защо правата на детето? Както казва поетът Артур Друждж:

„Да уважаваме детските права,
е основата на човечността.
Правата на детето да уважаваме,
бъдещето на света да изградим“.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Jan Paweł II, *Juvenus Patris*, Watykan 1988, № 13.
2. Декларация за независимостта на Съединените щати [w: www.wikisource.org](http://www.wikisource.org) (dostęp: 10.05.2018).
3. Por. Roman Ingarden. *Książeczka o człowieku*, PAX, Kraków 1983.

4. Anna Mieszkowska. Historia Ireny Sendlerowej, wyd. Marginesy, Warszawa 208, s. 188.
5. Jan Paweł II. Familiaris Consortio, Rzym 1981, № 17.

THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE WORK OF IRENA SENDLEROWA

Abstract. The paper considers specific rights of the child in the work of Irena Sendlerowa. The author pays a special attention to the right of the child to life, the right to freedom and love. The paper contains elements of the personal message of the Pedagogue of the Goodness – Irena Sendlerowa.

✉ **Prof. Adam Solak, DSc.**

The Maria Grzegorzewska University
Warsaw, Poland

E-mail: solak.adamo@gmail.com

Translated from Polish: Ina Mihailova